

Beata Molo

ISTOTA I ZNACZENIE ENERGETYCZNEGO WYMIARU PARTNERSTWA WSCHODNIEGO UNII EUROPEJSKIEJ

Wstęp

Istotny komponent Partnerstwa Wschodniego, którego celem jest rozwój relacji między UE a krajami Europy Wschodniej i Kaukazu Południowego, stanowi wymiar energetyczny. Dla państw Unii Europejskiej, w których wzrasta zapotrzebowanie na nośniki energii, jest on szansą na zacieśnienie współpracy energetycznej ze wschodnimi partnerami i ograniczenie uzależnienia od rosyjskich surowców energetycznych.

Celem poniższego opracowania jest syntetyczne przedstawienie istoty i roli energetycznego wymiaru Partnerstwa Wschodniego Unii Europejskiej, z uwzględnieniem podstawowych danych bilansu energetycznego UE, wielkości eksportu surowców energetycznych na rynek unijny, znaczenia Partnerstwa Wschodniego dla bezpieczeństwa energetycznego państw członkowskich UE oraz implikacji zaangażowania Rosji w państwach objętych Partnerstwem Wschodnim dla ich współpracy energetycznej z UE.

1. Ogólne uwarunkowania zaopatrzenia Unii Europejskiej w surowce energetyczne

Według danych Eurostatu blisko 80% energii zużywanej w Unii Europejskiej pochodzi z paliw kopalnych, tj. ropy naftowej, gazu ziemnego i węgla. W ogólnym zużyciu energii pierwotnej udział energii jądrowej wynosi 14%, zaś źródeł odnawialnych – ok. 7%.

Ok. 40% zapotrzebowania na gaz ziemny Unia Europejska pokrywa z własnych zasobów. Według danych *BP Statistical Review of World Energy* największe potwierdzone rezerwy gazu spośród państw członkowskich UE mają: Holandia – 1,25 bln m³, Rumunia – 0,63 bln m³, Wielka Brytania – 0,41 bln m³, Niemcy – 0,14 bln m³, Dania – 0,12 bln m³, Polska – 0,11 bln m³, Włochy – 0,09 bln m³. W 2007 r. kraje UE wyprodukowały 191,9 mld m³ gazu ziemnego¹.

Do największych konsumentów błękitnego paliwa należą: Wielka Brytania – 91 mld m³, Niemcy – 82,7 mld m³, Włochy – 77,8 mld m³, Francja – 41,9 mld m³ i Hiszpania – 35,1 mld m³.

Trzy państwa, Rosja, Norwegia i Algieria, dostarczają 48% importowanego przez UE gazu ziemnego (zob. tabela 1).

Tabela 1. Struktura geograficzna pochodzenia konsumowanego w UE gazu ziemnego (2005)

Kierunek pochodzenia	Udział w %
UE 27	43
Rosja	24
Norwegia	13
Algieria	11
Nigeria	2
WNP (bez Rosji)	2
Katar	1
Libia	1
Inne	3

Źródło: *IEA Energy Policies Review. The European Union*, 2008, s. 62.

Najważniejszym dostawcą błękitnego paliwa na rynek unijny jest Rosja, która dostarcza rurociągami 24% ogółu importu tego surowca. W 2006 r. najwięcej nabyły go od Gazpromu³: Niemcy – 34,4 mld m³, Włochy – 22,1 mld m³, Francja – 10 mld m³ i Węgry – 8,8 mld m³.

Analizując dane o wielkości dostaw błękitnego paliwa z Rosji do państw członkowskich UE, należy ogólnie stwierdzić, że stopień uzależnienia nowych państw należących do UE od dostaw rosyjskiego gazu jest kilkakrotnie większy niż krajów tzw. Piętnastki. Przeciętnie sprowadzają one z Rosji 73% swojej rocznej konsumpcji gazu, przy czym takie kraje, jak Estonia i Bułgaria, są całkowicie uzależnione od dostaw tego surowca (por. tabela 2).

Unia Europejska jedynie 14% zapotrzebowania na ropę naftową pokrywa z własnych źródeł. Według danych *BP Statistical Review of World Energy* spośród państw członkowskich znaczącymi zasobami własnymi ropy dysponują: Wielka Brytania (3,6 mld baryłek), Dania (1,1 mld baryłek), Włochy (0,8 mld baryłek) i Ru-

¹ *BP Statistical Review of World Energy*, Juni 2008, s. 22.

² *Ibidem*, s. 27.

³ Dane zamieszczone na stronie internetowej koncernu Gazprom, <http://www.gazprom.com>.

munia (0,5 mld baryłek)⁴. W 2007 r. produkcja ropy naftowej w państwach UE wynosiła 2,4 mln baryłek dziennie.

Tabela 2. Udział rosyjskiego gazu w ogólnym imporcie surowca przez wybrane państwa UE

Odbiorca	Udział w %
Niemcy	41
Czechy	69
Polska	69
Rumunia	70
Austria	77
Słowacja	80
Węgry	85
Litwa	94
Łotwa	94
Bułgaria	100
Estonia	100
Finlandia	100

Źródło: A. Heinrich, *Gazprom – ein verlässlicher Partner für die europäische Energieversorgung?*, „Russlandanalysen“ 2006, nr 97, s. 6, [on-line] <http://www.russlandanalysen.de/content/media/Russlandanalysen97.pdf>.

Największymi konsumentami ropy naftowej w UE są: Niemcy – 112,5 mln ton, Francja – 91,3 mln ton, Wielka Brytania – 78,2 mln ton, Włochy – 83,3 mln ton i Hiszpania – 78,7 mln ton⁵.

W strukturze geograficznej importu ropy naftowej przez UE kluczowe znaczenie mają następujące kierunki: Rosja, Norwegia, Arabia Saudyjska oraz Afryka Północna (Algieria i Libia). Dwa kraje, Rosja i Norwegia, dostarczają 44% ogółu importowanego przez UE surowca (zob. tabela 3). Ich pozycja jako znaczących importerów wynika z bliskości geograficznej, a w przypadku Rosji dodatkowo związana jest z istniejącym systemem sieci przesyłowej do krajów Europy Środkowo-Wschodniej i Niemiec.

Podkreśla się, że zależność importowa UE w sektorze energetycznym wzrosnie w ciągu najbliższych lat. Do podstawowych tego przyczyn zalicza się m.in. rosnące zapotrzebowania na energię oraz wyczerpywanie rodzimych zasobów paliw kopalnych, głównie ropy naftowej i gazu ziemnego na dnie Morza Północnego. Zgodnie z prognozami Komisji Europejskiej z 2007 r. poziom uzależnienia od importu energii wzrosnie z 50% do 65% w 2030 r. – w przypadku ropy z 82% do 93%, natomiast gazu z 57% do 84% (do 2030 r. popyt na ropę i gaz ma rosnać w tempie odpowiednio 0,7% i 0,9% rocznie)⁶.

⁴ *BP Statistical...*, s. 8.

⁵ *Ibidem*, s. 12.

⁶ *Komunikat Komisji do Rady Europejskiej i Parlamentu Europejskiego. Europejska polityka energetyczna. Bruksela, 10.01.2007, KOM(2007) 1 wersja ostateczna; por.: F. Umbach, *Europas nächster Kalter Krieg. Die EU braucht endlich ein Konzept zur Versorgungssicherheit*, „Internationale Politik“ Februar 2006, s. 9-10.*

Tabela 3. Struktura geograficzna pochodzenia konsumowanej w UE ropy naftowej (2005)

Kierunek pochodzenia	Udział w %	Kierunek pochodzenia	Udział w %
UE 27	14	Irak	2
Rosja	29	Meksyk	2
Norwegia	15	Syria	1
Arabia Saudyjska	9	Kuwejt	1
Libia	8	Azerbejdżan	1
Iran	5	Angola	1
Kazachstan	4	Wenezuela	1
Algieria	3	Inne	2
Nigeria	3		

Źródło: IEA Energy Policies Review. The European Union, 2008, s. 64.

UE jako największy na świecie importer surowców energetycznych musi uwzględniać także rosnący światowy popyt na te surowce, co w głównej mierze ma swoje źródło we wzroście gospodarczym krajów azjatyckich, przede wszystkim Chin i Indii. Szacuje się, że państwa te są odpowiedzialne za globalny wzrost zapotrzebowania na nośniki energii o 55%⁷.

2. Znaczenie wymiaru energetycznego Partnerstwa Wschodniego dla bezpieczeństwa energetycznego Unii Europejskiej

Problem zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego państw Unii Europejskiej nabiera coraz większego znaczenia wskutek zmniejszających się zasobów własnych i rosnącego uzależnienia od importu nośników energii, głównie z Rosji.

W celu zwiększenia bezpieczeństwa energetycznego UE powinna zdywersyfikować źródła i szlaki dostaw energii, a także zmodernizować większość tras przesyłu surowców energetycznych, zintegrować rynek odbiorców paliw kopalnych z ich producentami oraz przeciwdziałać wykorzystywaniu przez Rosję surowców energetycznych jako instrumentu nacisku politycznego i gospodarczego. Istotne jest podjęcie działań zmniejszających zależność od rosyjskich surowców nie tylko państw członkowskich UE, ale także krajów tranzytowych – Ukrainy, Białorusi i Mołdowy, oraz ograniczenie dominacji koncernów rosyjskich.

W ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa (EPS) Unia Europejska współpracuje nie tylko z państwami tranzytowymi surowców energetycznych przesyłanych z Rosji na rynek unijny, Ukrainą i Mołdową, ale także z Gruzją, Armenią i Azerbejdżanem. Unia oferuje pomoc finansową i techniczną w osiągnięciu celów wyznaczonych w Planach Działania, które są zawierane z poszczególnymi państwami objętymi EPS⁸. Plany Działania zawierają nie tylko ogólne zapisy dotyczące konieczności wzmocnienia współpracy w zakresie energetyki, ale także – jak w przypadku

⁷ A. Nötzold, *Die europäische Strategie zur Energieversorgungssicherheit*, Konrad Adenauer Stiftung, [online] http://www.kas.de/proj/home/pub/9/1/year-2005/dokument_id-6696/.

⁸ Białoruś nie ma podpisanego Planu Działania.

Ukrainy – zapisy szczegółowe. Dotyczą one dostosowania przepisów ukraińskich do standardów unijnych w dziedzinie energetyki, gotowości UE do udziału w modernizacji istniejącej sieci przesyłowej i zmniejszaniu jej energochłonności oraz w budowie nowych rurociągów⁹. W przypadku Ukrainy i Mołdowy Plany Działania zakładają także ich członkostwo we Wspólnocie Energetycznej, w której mają status obserwatora.

Oceniając dotychczasowe działania UE w zakresie współpracy energetycznej z wyżej wymienionymi państwami, należy ogólnie stwierdzić, że nie przyniosły one znaczących rezultatów. Wynika to przede wszystkim z niewystarczającego zaangażowania w rozwój tej współpracy krajów objętych EPS, jak również braku woli politycznej części państw członkowskich UE.

W związku z powyższym szczególnego znaczenia nabiera wprowadzenie Partnerstwa Wschodniego (PW) w ramach EPS Unii Europejskiej. Oczekuje się bowiem, że pogłębi ono współpracę w dziedzinie energetyki pomiędzy Unią i państwami PW: Armenią, Azerbejdżanem, Białorusią (warunkowo na poziomie eksperckim), Gruzją, Mołdową oraz Ukrainą.

Nie wnikając w szereg kwestii szczegółowych związanych z genezą oraz istotą Partnerstwa Wschodniego, należy ogólnie stwierdzić, że od początku jego integralnym elementem było akcentowanie konieczności rozwijania współpracy również w zakresie energetyki.

W Komunikacie Komisji Europejskiej do Parlamentu Europejskiego i Rady Europejskiej z dnia 3 grudnia 2008 r. czytamy, że w zakresie energetyki celem Partnerstwa jest zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego państw członkowskich UE i partnerów, poprzez długookresowe zapewnienie dostaw nośników energii oraz bezpiecznych szlaków ich transportu¹⁰.

Według Benity Ferrero-Waldner, komisarz ds. stosunków zewnętrznych i polityki sąsiedztwa, Partnerstwo Wschodnie ma zapewnić „poprawę bezpieczeństwa energetycznego państw, wielostronną współpracę zmierzającą do poprawienia systemu wczesnego ostrzegania i gotowości na wypadek kryzysu oraz wsparcie procesu dywersyfikacji unijnych źródeł dostaw oraz tranzytu energii”¹¹.

O wadze rozwoju współpracy w zakresie energetyki państw członkowskich UE z państwami partnerskimi świadczy zapis ze Wspólnej deklaracji szczytu PW z 7 maja 2009 r.¹²: „Partnerstwo Wschodnie ma na celu zwiększenie bezpieczeństwa energetycznego poprzez współpracę w zakresie długoterminowych, stabilnych i bezpiecznych dostaw i przesyłu energii, między innymi poprzez poprawę jakości prawa, efektywności energetycznej oraz większe wykorzystanie źródeł energii odnawialnej. W nowych umowach stowarzyszeniowych lub innych ustaleniach dwustronnych między UE a państwami partnerskimi należy uwzględnić postanowienia dotyczące współzależności energetycznej. Współpraca energetyczna powin-

⁹ ENP-Aktionsplan EU-Ukraine, [on-line] http://ec.europa.eu/world/enp/documents_de.htm.

¹⁰ Mitteilung der Kommission an das Europäische Parlament und den Rat. Östliche Partnerschaft, Brüssel, 3.12.2009, KOM(2008) 823 endgültig.

¹¹ B. Ferrero-Waldner, *Po co nam Partnerstwo Wschodnie*, „Gazeta Wyborcza” 2009, 21-22.02., s. 8.

¹² Wspólna deklaracja praskiego szczytu Partnerstwa Wschodniego, Praga, 7.05.2009, [on-line] http://www.kprm.gov.pl/templates/admin/userfiles/files/8780_Wspolna%20deklaracja.doc.

na uwzględniać ustalenia drugiego strategicznego przeglądu sytuacji energetycznej UE oraz politykę energetyczną poszczególnych państw partnerskich”.

Zważywszy na aktualność i złożoność problematyki, należy stwierdzić, że rozwój współpracy energetycznej w ramach Partnerstwa Wschodniego będzie zależał w dużym stopniu od wschodnioeuropejskich partnerów, od ich woli politycznej wzmocnienia więzi z UE, częstokroć kosztem poprawnych bądź dobrych relacji z Rosją. Istotne znaczenie zyska także zaangażowanie się poszczególnych członków UE w pogłębianie współpracy energetycznej z państwami partnerskimi.

Eksperti wielokrotnie podkreślali, że na przyjęcie Partnerstwa miał wpływ konflikt gruzińsko-rosyjski z sierpnia 2008 r., a w szczególności rosyjsko-ukraiński kryzys gazowy ze stycznia 2009 r., w który niemal od początku Rosja usiłowała wciągnąć UE. Celem Rosji było wykorzystanie strony unijnej do narzucania Ukrainie rosyjskich warunków współpracy w sektorze gazowym, zwłaszcza że UE wykazywała zainteresowanie jak najszybszym zakończeniem konfliktu. Ponadto przedstawianie Ukrainy jako niewiarygodnego państwa tranzytowego miało przekonać członków UE do udzielenia wsparcia promowanym przez Rosję gazociągom Nord Stream i South Stream¹³.

Należy podkreślić, że umieszczenie Ukrainy na liście państw objętych Partnerstwem Wschodnim wynika m.in. z następujących powodów:

- położenie geograficzne tego państwa sprawia, że stanowi ono idealny korytarz do tranzytu surowców energetycznych z Rosji i regionu kaspijskiego na rynki europejskie,
- przez terytorium Ukrainy przesyłane jest ok. 80% eksportowanych na rynek europejski surowców energetycznych z Rosji.

Komisja Europejska wielokrotnie podkreślała, że celem współpracy energetycznej z Ukrainą jest podwyższenie bezpieczeństwa tranzytu gazu na rynek europejski. Krokiem służącym osiągnięciu tych zamierzeń jest deklaracja podpisana 23 marca 2009 r. w Brukseli przez premier Ukrainy Julię Tymoszenko, komisarz ds. stosunków zewnętrznych i polityki sąsiedztwa Benitę Ferrero-Waldner, komisarz ds. polityki energetycznej UE Andrisa Piebalgsa oraz przedstawicieli międzynarodowych instytucji finansowych (BŚ, EBOR, EBI). Zawiera ona zobowiązania Ukrainy do przeprowadzenia reformy sektora gazowego zgodnie z normami obowiązującymi w Unii Europejskiej.

W opinii ekspertów realizacja zapisów zawartych w deklaracji przybliżyłaby Ukrainę do włączenia się do Wspólnoty Energetycznej i wspólnej infrastruktury przesyłowej, zwiększyłaby przejrzystość rynku gazu i zmniejszyłaby szanse na przejęcie przez Rosję kontroli nad ukraińskimi gazociągami oraz sektorem gazowym¹⁴.

Z uwagi na położenie na szlaku eksportu rosyjskiego gazu ziemnego w kierunku Bałkanów państwem partnerskim pozostaje także Mołdowa. Rozwijanie współpracy energetycznej UE z tym krajem wiąże się z wpływem na bezpieczeństwo przesyłu surowca dla europejskich odbiorców, przy uwzględnieniu jednak faktu, że nie jest to główny szlak transportowy. W dłuższej perspektywie czasowej przez

¹³ „Tydzień na Wschodzie” 2009, 14.01., s. 2-5.

¹⁴ „Tydzień na Wschodzie” 2009, 25.03., s. 4-6.

Moldowę mogą prowadzić alternatywne szlaki transportu nośników energii z Azji Centralnej.

Dla bezpieczeństwa energetycznego państw członkowskich UE istotna wydaje się dywersyfikacja dostaw gazu ziemnego i ropy naftowej. Realizacji tego celu może służyć rozwijanie w ramach Partnerstwa Wschodniego współpracy energetycznej z Azerbejdżanem, państwem będącym ważnym eksporterem nośników energii w regionie kaspijskim. Azerskie surowce energetyczne przesyłane są niezależnymi od Rosji szlakami: Baku–Tbilisi–Ceyhan (ropa naftowa z pokładów Azeri–Chirag–Güneshli) i Baku–Tbilisi–Erzurum (gaz ziemny ze złoża Szah Deniz).

Kolejne państwo objęte Partnerstwem Wschodnim, Armenia, pozostaje krajem najbardziej uzależnionym od dostaw energii z Rosji, a tym samym znacznie ograniczonym w swoich działaniach. Rosja podejmuje inicjatywy mające na celu utrzymanie monopolu na dostawy gazu do Armenii oraz sprawowanie kontroli nad infrastrukturą transportową, która mogłaby służyć jako szlak tranzytowy do Gruzji, a teoretycznie nawet na Ukrainę i do Unii Europejskiej¹⁵.

Natomiast Gruzja, podobnie jak UE, dąży do dywersyfikacji źródeł dostaw gazu ziemnego, którą umożliwia dostęp do azerskiego złoża Szah Deniz oraz do surowców z Iranu. Celem Rosji jest natomiast przejęcie gazociągu dostarczającego azerski gaz do Turcji i Europy.

Reasumując, dla bezpieczeństwa energetycznego państw Unii Europejskiej istotne znaczenie mają: ograniczanie dominacji Gazpromu na rynkach tranzytowych oraz dywersyfikacja źródeł dostaw surowców i szlaków transportowych. W tym celu projektuje się m.in. budowę gazociągu Nabucco, który stanowiłby alternatywę dla rosyjskich dostaw gazu do Europy Środkowej i na Bałkany. Projekt Nabucco jest przygotowywany od wielu lat, przy czym ponowny wzrost zainteresowania nim spowodowany został wspomnianym już rosyjsko-ukraińskim kryzysem gazowym.

W skład konsorcjum Nabucco wchodzi: austriacki OMV, węgierski MOL, turecki Botas, rumuński Transgas, bułgarski Bulgargaz i niemiecki RWE. Projektowany gazociąg ma liczyć ponad 3,3 tys. km i transportować błękitne paliwo do Baumgarten w Austrii, przez Węgry, Rumunię, Bułgarię i Turcję. Gazociąg ma dostarczać do UE rocznie 31 mld m³ surowca.

W ramach drugiego Strategicznego Przeglądu Sektora Energetycznego UE projekt Nabucco został uznany za jeden z pięciu priorytetowych projektów energetycznych UE (jako element szerszego projektu Południowego Korytarza Gazowego). Podczas szczytu UE 19-20 marca 2009 r. postanowiono udzielić mu 200 mln euro dofinansowania w ramach pakietu 5 mld euro na projekty mające przeciwdziałać skutkom kryzysu gospodarczego i zwiększać bezpieczeństwo energetyczne Unii Europejskiej. Za przyznaniem dofinansowania opowiadały się kraje Europy Środkowej i Bałkanów, najbardziej uzależnione od rosyjskiego surowca i postrzegające Nabucco jako możliwość zwiększenia swojego bezpieczeństwa energetycznego¹⁶.

¹⁵ E. Wyciszkiwicz, *Rosyjska polityka energetyczna w basenie Morza Kaspijskiego*, [w:] *Geopolityka rurociągów. Współzależność energetyczna a stosunki międzypaństwowe na obszarze postsowieckim*, red. E. Wyciszkiwicz, Warszawa 2008, s. 178.

¹⁶ „BEST” 2009, 25.03., s. 2-3.

Jednakże realizacja projektu gazociągu Nabucco w dalszym ciągu nie jest przesądzona z następujących przyczyn:

- brak zagwarantowanych dostaw koniecznych do zapełnienia rurociągu: wśród potencjalnych dostawców wymienia się m.in. Azerbejdżan, Turkmenistan i Kazachstan, eksperci podkreślają jednak, że Azerbejdżan nie może być uważany za główne, a w szczególności za jedyne źródło dostaw surowca na rynek unijny ze względu na zbyt małe ilości błękitnego paliwa; ponadto nie należy zapominać, że Rosja zawarła wieloletnie umowy z Kazachstanem, Turkmenistanem i Uzbekistanem na dostawy gazu, które mają ograniczyć ilość gazu dostępną dla niezależnego od Moskwy eksportu,
- wątpliwości dotyczące rzeczywistego zapotrzebowania krajów południowo- i środkowoeuropejskich na gaz przesyłany Nabucco wobec nasycenia rynku surowcem pochodzącym z Rosji¹⁷,
- decyzja Węgier o przyłączeniu się do forsowanego przez Rosję projektu South Stream, konkurencyjnego wobec Nabucco.

Inny projekt, którego strategiczne znaczenie wiąże się z dywersyfikacją dostaw i zmniejszeniem uzależnienia od dostaw rosyjskiej ropy na rynku europejskim, stanowi budowa ropociągu Brody–Płock, z możliwością przedłużenia do Gdańska lub w kierunku zachodnim. O potrzebie realizacji tego projektu dyskutuje się od dłuższego czasu, ponieważ wybudowany odcinek stanowiłby część Euroazjatyckiego Korytarza Transportu Ropy Naftowej, który umożliwiłby dostawy ropy pochodzącej z regionu Morza Kaspijskiego do Polski, Niemiec i państw bałtyckich¹⁸. Powodzenie projektu uzależnione jest od gwarancji dostaw surowca dla tego ropociągu i niezbędnej infrastruktury, w krajach tranzytowych, szczególnie w Gruzji, która pozwoliłaby ominąć Federację Rosyjską. Rozwiązanie problemu pochodzenia ropy wymaga współpracy z Ukrainą, Gruzją, Azerbejdżanem i Kazachstanem.

Eksperti oceniają, że priorytetem dla Azerbejdżanu pozostaje dostawa ropy do rurociągu Baku–Tbilisi–Ceyhan. Azerskie rezerwy ropy naftowej szacowane są na 7 mld baryłek, a zatem uwzględniając interesy Azerbejdżanu, nie należy oczekiwać, że skieruje on znaczą cześć przyrostu wydobycia, aby zapewnić pełną moc przepustową planowanego rurociągu Brody–Płock¹⁹.

Sukces projektu mogłyby zapewnić dostawy z Kazachstanu, państwa będącego największym producentem i eksporterem ropy naftowej w regionie kaspijskim oraz posiadającego największy potencjał wzrostu zarówno produkcji, jak i eksportu. W 2007 r. wydobycie wyniosło ok. 67 mln ton, z czego wyeksportowano 55 mln ton. Do roku 2015 władze prognozują podwojenie wydobycia i eksportu.

Zgodnie z realizowaną od kilku lat strategią dywersyfikacji dróg eksportu surowca Kazachstan zainteresowany jest rozwojem szlaków eksportowych w kierunku zachodnim z opcjami transportu ropy przez Rosję i Kaukaz Południowy²⁰. Od cza-

¹⁷ A. Łoskot-Strachota, *Balkański kocioł gazociągowy – Nabucco contra South Stream*, „Komentarze OSW” 2008, 19.03.

¹⁸ M. Kaliski, D. Staško, *Bezpieczeństwo energetyczne w gospodarce paliwowej Polski*, Kraków 2006, s. 56-57.

¹⁹ M. Gerlicki, „Kaspijska ropa” a bezpieczeństwo energetyczne, „Rurociągi” 2008, nr 4, s. 29.

²⁰ A. Jarosiewicz, *Transport ropy przez Kaukaz jako priorytet w kazaskiej polityce eksportu ropy*, „Komentarze OSW” 2008, 22.06.

su konfliktu gruzińsko-rosyjskiego Kazachstan zintensyfikował działania na rzecz realizacji strategicznych celów polityki energetycznej, tj. dywersyfikacji szlaków eksportu surowców energetycznych poprzez uruchomienie w październiku 2008 r. dostaw ze złoża Tengiz do rurociągu Baku–Tbilisi–Ceyhan.

Reasumując, Partnerstwo Wschodnie może przyczynić się do poprawy bezpieczeństwa energetycznego państw członkowskich UE poprzez przełamanie monopolu Rosji na rynku surowców energetycznych. Aby tak się stało, nieodzowne jest konsekwentne podejmowanie działań przez UE w celu tworzenia alternatywnych szlaków transportu. Osiągnięcie zaś tego celu zależy od skuteczności polityki UE wobec państw objętych Partnerstwem Wschodnim, głównie Ukrainy i państw Kaukazu Południowego.

3. Implikacje zaangażowania Rosji w państwach objętych Partnerstwem Wschodnim dla ich współpracy energetycznej z UE

Relacje Unii Europejskiej z Rosją w zakresie energetyki mają charakter współzależności, ponieważ kraj ten pozostaje największym dostawcą surowców energetycznych do państw członkowskich Unii Europejskiej, zaś UE stanowi główny rynek zbytu dla rosyjskich surowców energetycznych.

W celu utrzymania obecności i zwiększenia udziału rosyjskich surowców energetycznych na rynku europejskim Rosja podjęła w ostatnich latach szereg działań, które zmierzały m.in. do:

- realizacji nowych projektów eksportowych, które umożliwiłyby dywersyfikację szlaków dostaw rosyjskich surowców do dotychczasowych odbiorców i wejście na nowe rynki zbytu oraz zmniejszyły zależność Rosji od niepewnych krajów tranzytowych, w tym Ukrainy,
- silniejszego wejścia w segment *downstream* (handlu detalicznego i dystrybucji) unijnego rynku ropy i gazu,
- zachowanie kontroli nad najważniejszymi dla rosyjskiego eksportu trasami tranzytowymi w krajach Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej – głównie rurociągami w Słowacji, Bułgarii i Rumunii oraz utrzymanie na rynkach tych państw pozycji największego lub wyłącznego dostawcy surowców energetycznych²¹.

Od kilku lat obserwujemy brak postępów w rozwijaniu dialogu energetycznego Rosji i UE. Wynika to przede wszystkim z pogłębiających się różnic w konceptualnym podejściu obydwu stron do współpracy w dziedzinie energetycznej. Należy również zauważyć, że różnice w stanowiskach Rosji i UE bezpośrednio związane są z ich interesami, które często wydają się sprzeczne.

UE i Rosja mają odmienne interesy energetyczne w Europie Wschodniej. Rosja postrzega państwa tranzytowe, Białoruś, Ukrainę i Mołdowę, jako obszar swoich wpływów i dąży do przejęcia kontroli nad istniejącymi w nich sieciami prze-

²¹ M. Menkiszak, przy współpracy P. Bukalskiej, M. Bociana, E. Paszyc, *Rosja aktywizuje politykę wobec państw Europy Środkowej*, „Komentarze OSW” 2006, 9.03. Szerzej: A. Łoskot-Strachota, K. Pełczyńska-Nałęcz, *Ekspansja Gazpromu w UE – kooperacja czy dominacja*, OSW, 2008.

syłowymi. Z kolei z perspektywy unijnej ściślejsza współpraca z tymi państwami, a w szczególności z Ukrainą, stwarza możliwość ograniczenia uzależnienia energetycznego państw członkowskich UE od Rosji.

Aktywizację Rosji widać także w regionie kaspijskim, jej celem jest niedopuszczenie do uzyskania przez Unię Europejską dostaw surowców energetycznych dla projektowanych rurociągów. Rosja dąży do zapewnienia sobie dominującej roli w transporcie kaspijskiej ropy poprzez: kontrolę nad infrastrukturą przesyłową surowca z Kazachstanu i Turkmenistanu do Europy, rozbudowę i dywersyfikację swoich szlaków eksportowych przez ominięcie cieśnin tureckich korytarzem Burgas–Aleksandroupolis oraz oddziałując politycznie, militarnie i gospodarczo na Gruzję²².

Należy podkreślić, że Gazprom realizuje strategię, która ma na celu zabezpieczenie dostaw gazu z Azji Centralnej (na podstawie wieloletnich umów z Turkmenistanem, Uzbekistanem i Kazachstanem) na rynek rosyjski. Import gazu z tych krajów ma zapewnić długofalowe zaopatrzenie Rosji w ten surowiec oraz reeksport na rynek europejski. Ponadto celem pozostaje uniemożliwienie takim krajom, jak Turkmenistan i Kazachstan, wejścia na rynki zachodnie jako konkurencyjnych dostawców błękitnego paliwa.

Ostatnim eksporterem błękitnego paliwa w przestrzeni postradzieckiej, z którym Rosja nie podpisała stosownej umowy na zakup surowca, jest Azerbejdżan. Należy zauważyć, że w sytuacji, gdy UE nie podejmie szybkich i wymiernych działań na rzecz realizacji projektów łączących ten kraj ze Wspólnotą, może się to zmienić, ponieważ 27 marca 2009 r. Gazprom i SOCAR podpisały memorandum, które przewiduje rozpoczęcie formalnych rozmów na temat zasad sprzedaży azerskiego gazu do Rosji, począwszy od 2010 r. Ekspertki podkreślają, że powyższy dokument nie przesądza o realizacji zapisu, ma jednak wzmocnić pozycję przetargową Azerbejdżanu wobec Unii Europejskiej poprzez zademonstrowanie, że kraj ten posiada konkurencyjnych odbiorców dla swojego surowca. Wśród przyczyn podpisania memorandum wymienia się m.in. wewnętrzne nieporozumienia dotyczące Nabucco, zmniejszające szanse na uruchomienie eksportu azerskiego surowca na rynek europejski, odbudowywanie wpływów przez Rosję na Kaukazie Południowym i spadek cen ropy naftowej, zmuszający Azerbejdżan do szukania dodatkowych źródeł dochodów poprzez zwiększenie sprzedaży błękitnego paliwa²³.

Realizację projektów transportu kazachskiej ropy na rynek unijny z pominięciem terytorium rosyjskiego może utrudnić próba przekonania przez Rosję Kazachstanu do przesyłania rocznie 10 mln ton ropy naftowej do drugiej części Bałtyckiego Systemu Rurociągowego BTS-2. Pierwotny wariant zakładał budowę ropociągu o przepustowości do 75 mln ton ropy rocznie z Uncy do Primorska, po modyfikacji rozpoczynałby się on w Uncy przy granicy z Białorusią i kończył w porcie Ust-Luga w obwodzie kaliningradzkim z odgałęzieniem do rafinerii w Kiriszi²⁴. Realizacja powyższego projektu wiązałaby się także z zamknięciem ropociągu Drużba.

²² T. Leszczyński, *Dywersyfikacja dostaw ropy naftowej w Unii Europejskiej*, „Biuletyn URE” 2008, nr 6, s. 28.

²³ „Tydzień na Wschodzie” 2009, 1.04., s. 4-5.

²⁴ „Tydzień na Wschodzie” 2008, 8.10., s. 2-4.

Reasumując, efektywność współpracy energetycznej państw członkowskich UE z krajami Europy Wschodniej i Kaukazu Południowego mogą ograniczyć działania Rosji mające na celu zwiększenie kontroli nad dostawami surowców energetycznych na rynek europejski oraz zabiegi o rozbudowanie i dywersyfikację infrastruktury przesyłowej, a w efekcie – włączenie surowców energetycznych z Kazachstanu, Turkmenistanu i Uzbekistanu (w perspektywie także z Azerbejdżanu) do kontrolowanego przez Rosję systemu ich tranzytu i dystrybucji.

Wnioski końcowe

Z przeprowadzonej powyżej analizy można wyciągnąć następujące wnioski:

1) Zmniejszające się zasoby własne państw członkowskich i rosnące uzależnienie od importu nośników energii, głównie z Rosji, zmuszają Unię Europejską do podejmowania projektów mających zapewnić jej bezpieczeństwo energetyczne.

2) Istotne jest podjęcie działań zmniejszających zależność od rosyjskich surowców energetycznych nie tylko państw członkowskich UE, ale także Ukrainy, Białorusi i Mołdowy jako ważnych krajów tranzytowych.

3) Dotychczasowa forma współpracy Unii Europejskiej z państwami tranzytowymi, w szczególności z Ukrainą, okazała się mało efektywna i nie służyła umacnianiu bezpieczeństwa energetycznego ani UE, ani Ukrainy.

4) Partnerstwo Wschodnie UE może pogłębić współpracę w dziedzinie energetyki pomiędzy UE i państwami partnerskimi: Armenią, Azerbejdżanem, Białorusią (warunkowo na poziomie eksperckim), Gruzją, Mołdową i Ukrainą, a w efekcie ograniczyć monopol Rosji na rynkach gazu ziemnego i ropy naftowej oraz wykorzystywanie ich przez Rosję jako instrumentu nacisku politycznego i gospodarczego. Osiągnięcie zamierzonych celów wymagać będzie ścisłej współpracy na wyższym poziomie pomiędzy UE i państwami objętymi PW. Istotne znaczenie w tym względzie będą miały kontakty dwustronne i indywidualne zaangażowanie poszczególnych państw.